

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

**Факультет № 6
Кафедра соціології та психології**

**МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ
ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ**
з навчальної дисципліни «Політична психологія»
обов'язкових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

053 Психологія (практична психологія)

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 30.08.2023 № 7

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023 № 7

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол від 29.08.2023 № 7

Розглянуто на засіданні кафедри соціології та
психології (протокол від 15.08.2023 № 8)

Розробники:

1. Професор кафедри соціології та психології, доктор педагогічних наук, доцент
Марченко О. Г.

Рецензенти:

1. Доцент кафедри психології та педагогіки Харківської державної академії культури, к. психол. н., доцент Віденєєв І. О.
2. Доцент кафедри соціології та психології факультету № 6 Харківського національного університету внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент Шиліна А. А.

1. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами (денна форма навчання)

Номер та назва навчальної теми	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни						Вид контролю
	Всього	з них:					
		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Семестр № 2							
Тема №1. Предмет і завдання політичної психології.	8	2	2			4	екзамен
Тема №2. Основні поняття та категорії політичної психології.	8	2	2			4	
Тема №3. Політична культура.	8	2	2			4	
Тема №4. Політична психологія особистості.	12	4	4			4	
Тема №5. Психологічні характеристики політичної діяльності.	8	2	2			4	
Тема №6. Психологія малих груп у політиці.	12	4	4			4	
Тема №7. Імідж політичного лідера.	8	2	2			4	
Тема №8. Методи психологічного втручання у політику.	8	2	2			4	
Тема №9. Психологія управління натовпом.	10	2	2			6	
Тема №10. Лідерство та вождізм.	8	2	2			4	
Всього за семестр № 3:	90	24	24			42	

2. Розподіл часу навчальної дисципліни за темами (заочна форма навчання)

	Кількість годин, відведених на вивчення навчальної дисципліни		
		з них:	

Номер та назва навчальної теми		лекції	Семінарські заняття	Практичні заняття	Лабораторні заняття	Самостійна робота	
Семестр № 2							
Тема №1. Предмет і завдання політичної психології.	8	2	2			4	екзамен
Тема №2. Основні поняття та категорії політичної психології.	8					8	
Тема №3. Політична культура.	8					8	
Тема №4. Політична психологія особистості.	12	2				10	
Тема №5. Психологічні характеристики політичної діяльності.	8					8	
Тема №6. Психологія малих груп у політиці.	12					12	
Тема №7. Імідж політичного лідера.	8					8	
Тема №8. Методи психологічного втручання у політику.	8	2	2			4	
Тема №9. Психологія управління натовпом.	10					10	
Тема №10. Лідерство та вождизм.	8					8	
Всього за семестр № 2:	90	6	4			80	

3. Методичні вказівки до семінарських занять

Тема № 1: Предмет і завдання політичної психології

Семінарське заняття на тему: Політична психологія як наука.

Навчальна мета заняття: сформулювати уявлення про політичну психологію як науку та її зв'язок з іншими науками.

Кількість годин - 2 год. (денна форма навчання), 2 - год. (заочна форма навчання).

Навчальні питання:

1. Політична психологія як міждисциплінарна наука на стику політології і соціальної психології.

2. Основні об'єкти вивчення політичної психології.

Методичні вказівки до першого питання: готуючись до першого питання студенти повинні визначити, що предметом політичної психології є відповідні психічні процеси, стани і властивості людини, які модифікуються, коли вона

взаємодіє з владою. Таке загальне визначення предмета політичної психології можна дещо поглибити, деталізувати.

Існують два основні підходи до визначення політики як суспільного явища - це сфера людської діяльності загалом і спрямування або спосіб діяльності людини. Перший підхід називають ще загальнонауковим, а другий - публіцистичним.

Політика має певні особливості, структуру, класифікацію та функції.

Особливостями політики є: універсальність, здатність проникати в усі сфери суспільного життя і стосуватися їх; тісний зв'язок з неполітичними суспільними явищами та процесами.

Структура політики охоплює певні політичні інтереси її суб'єктів, політичні відносини, політичні організації, політичну свідомість суб'єктів політики та їхню політичну діяльність. Структурні складові політики тісно переплітаються, взаємодіють і впливають одна на одну.

Основними функціями політики є: забезпечення та стимулювання інноваційного, поступального розвитку суспільства; управління суспільними процесами; урівноваження, узгодження та взаємодія суб'єктів політичного процесу, усунення суперечностей між суб'єктами політичного процесу; вираження інтересів і потреб усіх соціальних груп та верств населення; стабілізація соціального стану особистості, її соціалізація, саморозвиток та самореалізація.

Методичні вказівки до другого питання: Найбільш загальним і простим можна вважати таке визначення політичної психології: політична психологія - це наука, що вивчає психологічні аспекти політичного життя.

Вирізняють чотири основних рівні політики, які характеризуються певними особливостями, закономірностями і конкретними суб'єктами.

Геополітичний - він охоплює відносини, діяльність окремих держав, міжнародних організацій, що створюються здебільшого для координації політики на міжконтинентальному, міждержавному рівні. Безпосередні суб'єкти: політики - керівники держав, окремих гілок влади, політики - лідери провідних політичних партій, громадських об'єднань, представники економічної, творчої, духовної еліти та ін.

Державний - є основою такої політики є організація публічної влади, діяльність державних структур різних рівнів (центрального, регіонального), організація місцевого самоврядування.

Структурний - мається на увазі політика таких суб'єктів політичного процесу, як партії, об'єднання, рухи, окремі авторитетні соціальні формування.

Особистісний - на цьому рівні здійснюється політика, пов'язана з діяльністю окремих індивідів, громадян, політичних діячів, лідерів нижчого рівня (передусім регіонального).

Найбільша кількість учасників політичних процесів припадає на третій і четвертий рівні.

Надзвичайно важливі в політиці символи, бо вони відтворюють, фіксують характер, особливості нації, народу, держави, є ідейними або ідейно-образними структурами. Символи мають велике значення у житті людей: саме за допомогою

символів люди спілкуються, взаємодіють.

Теми рефератів

1. Політична психологія внутрішньої і зовнішньої політики, міжнародних відносин.
2. Військово-політична психологія.

Література.

Основна

1. Козирев М. П. Політична психологія: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 648 с.
2. Лозинський О. М. Політична психологія: навч. посібник. 4-те вид., доп. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 251 с.
3. Скуловатова О. В. Політична психологія: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. 280 с.

Допоміжна

1. Політика в особах / за заг. ред. Ф. Рудича. Київ: ПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 398 с.
2. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець, Ю. Шаповал та ін. Київ: Парламент. вид., 2011. 808 с.
3. Філософія і психологія публічної влади: монографія / В. Б. Дзюндзюк, Б. В. Дзюндзюк, О. І. Козлов, О. В. Котуков й ін.; за заг. ред. В. Б. Дзюндзюка. Харків: Вид-во «Магістр», 2015. 392 с.

Тема № 2: Основні поняття та категорії політичної психології.

Семінарське заняття на тему: Політика як суспільне психологічне явище.

Навчальна мета заняття: засвоїти основні характеристики політики як суспільного психологічного явища.

Кількість годин - 2 год. (денна форма навчання), - год. (заочна форма навчання).

Навчальні питання:

1. Сутність політики як суспільного явища.
2. Політика (особливості, структура, класифікація, функції).
3. Політика і культура.

Методичні вказівки до першого питання: Своєрідність політики в системі суспільних зв'язків полягає в тому, що вона покликана бути засобом регулювання всієї різноманітності стосунків між людьми. Власне з політичної сфери виходять основні імпульси управління соціальним організмом, які скеровують зусилля багатьох на виконання поточних і перспективних завдань. Засоби політики, політичної сфери дають змогу сконцентрувати економічний, соціальний, духовно-культурний потенціал суспільства для досягнення поставленої мети сконцентрування різних потенціалів суспільства для досягнення поставленої мети.

Термін «політика» - грецького походження. У своєму первісному (давньогрецькому) розумінні воно означало важливі справи для великих груп людей, мистецтво управління державою. Особливість політичної сфери

суспільного життя впливає ще з боротьби родів і племен за існування. У рамках цих основоположних соціальних структур непросто окреслити власне політичну діяльність. Елементи політики виникають, коли член суспільства починає усвідомлювати джерела свого існування.

Методичні вказівки до другого питання: Функції політики - це основні напрями її впливу на суспільство. Оскільки вплив політики на суспільство є багатоманітним, то виокремлюються багато різних її функцій. Головною з них є та, що впливає із самої сутності політики та її соціального призначення і полягає у керівництві та управлінні суспільними процесами й забезпеченні завдяки цьому єдності та цілісності суспільства. Інші функції політики підпорядковуються головній. До них, зокрема, належать: **вираження і задоволення соціальних інтересів**. Політика покликана створювати членам суспільства можливості для вираження і задоволення їхніх суспільно значущих інтересів і потреб; **інтеграція суспільства на основі узгодження соціальних інтересів**. Політика координує соціальні інтереси і потреби, певним чином вибудовує їх координацію, підпорядковує часткові інтереси загальним. Вона може виражати у першу чергу інтереси лише частини суспільства, підпорядковуючи їй інші інтереси. У цьому разі політика відіграє дестабілізуючу роль і може викликати гострі соціальні конфлікти й навіть руйнування суспільства як політично організованої спільноти; **раціоналізація соціальних суперечностей і конфліктів**, їх цивілізоване вирішення через діалог членів суспільства між собою і з державою; **соціалізація особи**, тобто становлення індивіда як члена людської спільноти, включення його у складний світ суспільних відносин. З одного боку, політика забезпечує цілеспрямований вплив на соціалізацію особи, а з іншого - виступає засобом, за допомогою якого індивід здатен набути соціальних якостей, формувати себе як суспільно активного суб'єкта. Причому у сфері політики домінуючим мотивом соціальної активності особи є не пристосування до середовища, а потреба у його зміні та вдосконаленні; **забезпечення наступництва та інноваційності суспільного розвитку**. Завдяки політиці забезпечується послідовність розвитку суспільства, в управлінні суспільними процесами враховується досвід попередніх поколінь і одночасно впроваджуються зумовлені назрілими потребами й вимогами новації. Це найбільш загальні напрями впливу політики на суспільство. До числа її функцій належать і ті, які здійснюються окремими суб'єктами політики. Така всеосяжна роль політики зумовлена трьома її найважливішими властивостями: універсальністю, інклюзивністю та атрибутивністю.

Універсальність політики полягає у її всеосяжному характері, здатності впливати практично на будь-які сторони та елементи життєдіяльності суспільства, починаючи з масштабів держави й закінчуючи індивідуальними рисами характеру людини.

Інклюзивність (від лат. includere - включати) політики - це її здатність необмежено проникати в усі сфери суспільного життя.

Атрибутивність політики проявляється у її здатності поєднуватися з неpolітичними суспільними феноменами, відносинами і сферами, утворюючи інші види суспільних відносин і сфери суспільного життя.

Методичні вказівки до третього питання: Політична культура є підсистемою в глобальній культурі. Вона тісно пов'язана з усіма її складовими - економічною, релігійною, правовою, організаційною та іншими культурами. По суті, політична культура - багатовимірне явище, що має своє коріння, історичні та психологічні засади і особливості. Політична культура - складова політичної системи. При цьому політична культура впродовж певного історичного періоду модифікує, реально впливає на зміну політичної системи. Це означає, що політичну культуру завжди можна визначати і характеризувати відповідно до рівня розвитку політичного життя.

Варто розрізняти політичну культуру суспільства, суспільної групи і окремої особистості. Соціальні і психологічні особливості формування кожної з них мають певні відмінності. Так, індивідуальна політична культура, окрім знань, емоційного сприйняття дійсності, багато в чому зумовлена психологічними особливостями людини.

Помітними характеристиками політичної культури є її динамічність, поліфункціональність, різнорівневість. Щодо останнього, то загалом можна погодитися з ученими, які виокремлюють у середньому чотири рівні такої культури: номінальні політичні знання та вміння їх використовувати у повсякденній суспільно корисній діяльності; наявність досить глибоких суспільно-політичних знань, умінь їх реалізовувати в конкретній і активній політичній діяльності; політична культура, притаманна політичному діячеві великого регіону чи національного масштабу; політична культура людини, для якої політична діяльність фактично є професійною (президент, глава уряду, спікер, народний депутат, член уряду, лідер партії, об'єднання тощо).

Теми рефератів

1. Політичний процес: особливості, зміст, режими існування.
2. Основні моделі соціальної політики.

Література.

1. Козирев М. П. Політична психологія: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 648 с.
2. Лозинський О. М. Політична психологія: навч. посібник. 4-те вид., доп. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 251 с.
3. Скуловатова О. В. Політична психологія: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. 280 с.
4. Карлова В. Проблеми формування загальнонаціональної ідеології в Україні. *Демократичне врядування: Науковий вісник*. Львів, 2010. Вип. 6. С. 17–24.
5. Краснокутський О. В. Генеза проблеми формування ідеології держвотворення у період Нового часу. *Гілея*. 2013. № 5. С. 390–395.
6. Арабчук Я. Роль політичних партій в соціалізації особистості. *Гілея: науковий вісник*. Вип. 74. Київ, 2013. С. 209–213.
7. Жадан І. В. Механізми політичної соціалізації молоді в умовах модернізації освіти. *Наукові студії із соціальної та політичної психології*. Київ:

Міленіум, 2011. Вип. 28 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/ujrn/Soc_Gum/Nsspp/2011_28/Zhadan.htm.

8. Жадан І. В. Методологічні засади дослідження взаємодії суб'єктів політичної соціалізації як чинника структурування політичної картини світу студентської молоді. *Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави*. Київ: Міленіум, 2011. Вип. 12 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/ujrn/Soc_Gum/ppp/2011_12/Zhadan.htm.

9. Поснова Т. П. Політична соціалізація студентської молоді: психологічний дискурс / [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/21_NNP_2010/Psihologia/70699.doc.htm.

10. Царенко О. О. Роль засобів масової комунікації в політичній соціалізації особистості. *Гілея: науковий вісник*. Вип. 52. Київ, 2012. С. 463–469.

11. Швалб Ю. М. Психологічні моделі соціалізації особистості. *Актуальні проблеми психології*. 2015. Т. 7. Вип. 38. С. 503–517.

Допоміжна

1. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець, Ю. Шаповал та ін. Київ: Парламент. вид., 2011. 808 с.

2. Карлова В. Проблеми формування загальнонаціональної ідеології в Україні. *Демократичне врядування: науковий вісник*. Львів, 2010. Вип. 6. С. 17–24.

3. Отрешко В. Ідеологія як складова державотворення. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікація*. 2013. № 1. С. 99–107.

4. Півнева Л. М. Трансформація політичної свідомості в контексті модернізації політичної системи й українські реалії [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.

5. Колодій А. Так звані нові партії практично нічим не відрізняються від старих. *Національна безпека і оборона*. 2015. № 6–7. С. 79–81.

Тема № 3. Політична культура.

Семінарське заняття на тему: Людина і політика. Влада. Кризи влади.

Навчальна мета заняття: засвоїти основні знання про людину у політиці та владу.

Кількість годин - 2 год. (денна форма навчання), - год. (заочна форма навчання)

Навчальні питання:

1. Людина в політичній психології.
2. Проблема «людина і політика».
3. Ерозія влади.

Методичні вказівки до першого питання: Величезну роль у формуванні політичного мислення відіграють політичні установки і стереотипи. Поняття "установка" в загальному вигляді, це попередня готовність суб'єкта реагувати в той чи інший конкретний спосіб на те чи інше політичне подію або явище. Установка - це внутрішня якість суб'єкта політики, що базується на його

попередньому досвіді та політичній культурі.

З політико-психологічної точки зору, стереотип (від дав.-грець. *Στερεός* - твердий, об'ємний + *τύπος* - відбиток) – це стандартизований, схематизувати, спрощений і сплющений, зазвичай емоційно забарвлений образ якогось соціально-політичного об'єкта (явища, процесу), що володіє значною стійкістю, але фіксує в собі лише деякі, іноді несуттєві його риси. Іноді визначається як неточне, ірраціональне, надмірно загальне уявлення. У широкому сенсі, це традиційний, звичний канон думки, сприйняття і поведінки, шаблонна манера поведінки, спосіб здійснення дій в певній послідовності, однаковість, тотожність, інерція мислення, відсталість, ригідність і т. п. Стереотипи мають важливе значення в процесі оцінки людиною соціально-політичних явищ і процесів, але грають подвійну роль: позитивну або негативну. Відомі два основних джерела формування стереотипів. Перше - це досить обмежений індивідуальний або груповий минулий досвід і обмежена інформація, а також деякі специфічні явища, що виникають у сфері міжособистісного спілкування та взаємодії – суб'єктивна вибірковість, вплив установок, чутток, ефекту «ореолу», первинності, новизни і т. п. Іншим джерелом формування стереотипу є цілеспрямована діяльність засобів масової інформації та політичної пропаганди.

Засвоєння людиною вимог статутної і ролевої поведінки, культурних цінностей і орієнтирів, які сприяють формуванню у неї певних якостей і властивостей та дозволяють адаптуватися у даній політичній системі, називають політичною соціалізацією. Політична соціалізація (від лат. «*socialis*» - суспільний) - це процес засвоєння індивідом протягом його життя певної системи політичних знань, соціальних норм, політичних цінностей того суспільства, до якого він належить. Незважаючи на різні підходи, більшість вчених сходяться на тому, що важливішими функціями політичної соціалізації є досягнення особою вміння орієнтуватися у політичному просторі і виконувати там відповідні владні функції. Контроль за ходом політичної соціалізації вирішальною мірою обмежується внутрішніми переконаннями і віруваннями людини. Політологи виділяють типи політичної соціалізації. До них відносять: гармонічний тип політичної соціалізації, який відображає нормальні психологічні взаємодії людини та інститутів влади, раціональне і з повагою ставлення індивіда до правопорядку, держави; гегемоністський тип, який характеризує негативне ставлення людини до будь-яких соціальних і політичних систем, окрім "своєї"; плюралістичний тип, який засвідчує визнання людиною рівноправності з іншими громадянами; конфліктний тип, який формується на основі міжнародної боротьби і протистояння взаємозалежних інтересів. Визначальними чинниками політичної соціалізації на різних етапах формування і розвитку особи є її соціальне походження, оточення та соціальне становище. Значний безпосередній вплив на політичну соціалізацію особи справляють політичні інститути та засоби масової інформації.

Методичні вказівки до другого питання: Залежно від соціальних ролей, що їх відіграють у політиці особистості, виокремлюють таку їх типологію (за В. Бебиком):

- 1) пересічний громадянин, який має статус об'єкта політики, тобто не

виявляє активності, не цікавиться політикою і не впливає на неї;

2) громадянин, який є членом суспільно-політичної організації, руху, опосередковано залучений до сфери політичної практики саме завдяки членству в згаданих організаціях;

3) громадянин - член політичної партії; при цьому ступінь його участі в зазначеній діяльності залежить від його прагнень, інтересів і можливостей, зумовлених суспільною вагою цієї організації та соціальною роллю в ній громадянина;

4) політичний або громадський діяч;

5) професійний політик, для якого політична діяльність є джерелом існування і змістом життя;

6) політичний лідер - інституційований, духовний, інтелектуальний, формальний або неформальний, який має певний авторитет у суспільстві.

Життя в суспільстві перетворює людину на політичну істоту - *homo politicus*. Процес (соціалізація) пройшов кількісну та якісну еволюцію: від невеликого прошарку вільних людей до загальної участі в політичних, процесах, від прямої до представницької демократії.

Важливими для становлення політичної людини стали:

- введення загального виборчого права;
- масова участь у діяльності політичних партій;
- формування інформаційного суспільства;
- систематичне зростання участі жінок у політичному житті;
- залучення до політики етнічних і соціальних меншин.

Політична соціалізація - це процес безперервного набуття людиною політичних якостей, знань, умінь, навичок, здобутків політичної культури.

Політична соціалізація функціонує на таких рівнях:

1) соціальному - суспільний рівень у цілому, коли людина залучається до політики під дією проблем, з якими стикається все суспільство;

2) соціально-психологічному - характерна для малих груп через міжособистісне спілкування;

3) внутрішньо-особистісному - проходить через інтереси та потреби особистості, мотиви й ціннісні орієнтації.

Політичні цінності, традиції, зразки поведінки та інші елементи політичної культури засвоюються людиною безперервно, і цей процес може бути обмежений тільки тривалістю її життя.

Вікові етапи політичної соціалізації людини (за В. Муляром):

1-й етап (5-13 років) - потреба ідентифікації з кимось, формування перших політичних поглядів, зв'язок першого політичного досвіду з морально-політичною атмосферою в сім'ї;

2-й етап (13-18 років) - формування власного політичного «я», зростання ролі власного досвіду у формуванні політичної культури, сім'я не є єдиним фактором політичної соціалізації;

3-й етап (від 18 років) - одержання рівних політичних прав поряд з іншими, зростаюча роль власного досвіду у формуванні політичної культури, набуття юридичних політичних прав.

Функції політичної соціалізації:

- підтримання наступності при передачі політичних цінностей від одних поколінь до інших;
- сприяння стабільному розвитку суспільства в цілому та політичної системи зокрема;
- забезпечення підготовки громадянина до реалізації своїх прав і свобод в рамках певної політичної системи.

Методичні вказівки до третього питання: Будь-яка влада здатна з часом втрачати ефективність, тобто відбувається ерозія влади. Про це свідчать зниження ефективності управлінських дій, підвищення рівня простого адміністрування тощо. Причиною ерозії влади є й те, що змінюються мотиви діяльності особи, політичної сили. Наприклад, до отримання влади політик ставив перед собою благородні цілі працювати задля людей, їхніх інтересів, а після її здобуття прагне лише втримувати її і задовольняти власні інтереси. Ерозію влади посилюють також відсутність заходів щодо вдосконалення стилю керівництва, діяльності, критика влади з боку інших тощо.

Виокремлюють такі основні види політичної влади: державну; органів самоврядування; політичних груп, сил, партій, об'єднань, окремих політичних лідерів; засобів масової інформації.

Серед зазначених видів влади особливе місце посідає державна влада, оскільки вона значною мірою є автономною, ізольованою, здійснюється спеціальним апаратом, має повну монополію, скажімо, у прийнятті законів, нормативних актів.

Отже, влада є складним суспільним феноменом, що проявляється на всіх рівнях і в усіх сферах суспільного життя, і значною мірою детермінована соціально-психологічними особливостями її носіїв і суб'єктів. Влада - це можливість і здатність одних впливати на інших, використовуючи для цього засоби насильства, примусу, право або авторитет. Нерідко перелічені складові механізму впливу взаємодоповнюються та поєднуються.

Теми рефератів

1. Проблема тотальної кризи для всіх країн (війни, революції, геноцид, наркоманія, СНІД, глобальні економічні проблеми).

Основна:

1. Козирєв М. П. Політична психологія: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 648 с.
2. Лозинський О. М. Політична психологія: навч. посібник. 4-те вид., доп. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 251 с.
3. Скуловатова О. В. Політична психологія: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. 280 с.
4. Рудакевич О. М. Національна політична культура: теорія, методологія, український досвід: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, вид-во «Екон. думка», 2010. 456 с.
5. Корнієнко В. О., Добіжа В. В. Формування політичної культури сучасної владної еліти в Україні: монографія. Вінниця: ВНТУ, 2010. 160 с.

Допоміжна

1. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець, Ю. Шаповал та ін. Київ: Парламент. вид., 2011. 808 с.
2. Требін М. П. Політична культура владної еліти України в умовах розбудови демократичної правової держави. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*: зб. наук. праць / за ред. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, О. Г. РОМАНОВСЬКОГО. Харків: НТУ «ХПІ», 2010. Вип. 26 (30). С. 110–118.
3. Шевчук П. Роль політичного класу та політичної еліти у розбудові держави. *Ефективність державного управління*: зб. наук. праць. 2015. Вип. 42. С. 29–38.

Тема № 4. Політична психологія особистості.

Семінарське заняття на тему: Психологія громадської думки.

Навчальна мета заняття: засвоїти загальні знання про Функції та основні типи політичної свідомості.

Кількість годин - 4 год. (денна форма навчання), - год. (заочна форма навчання)

Навчальні питання:

1. Суспільна свідомість.
2. Функції Політичної свідомості.
3. Основні типи політичної свідомості.

Методичні вказівки до першого питання: Суспільна свідомість являє собою багатогранний динамічний процес, підтримуваний активністю індивідуальної свідомості.

У суспільній свідомості утримуються стійкі уявлення, зв'язані з деякою системою норм і принципів, теорії, які намагаються узагальнити особливості різних сторін громадського життя.

Коли кажуть про суспільну свідомість у власному змісті слова, мають на увазі, насамперед те, ніж свідомість людей, об'єднаних у деякі групи, відрізняється від суцільно індивідуальної свідомості людини, спрямованого, скажемо, на рішення його особистих проблем, на організацію індивідуального життя. У цьому змісті суспільна свідомість – це свідомість, завжди спрямована на рішення загальних проблем строю громадського життя в цілому і на вивчення таких властивостей навколишнього світу, що мають загальне значення.

Завдяки наявності в людей загальної свідомості і закріпленню у свідомості стійких образів лише таких ідей, що виявляються перспективними в практичному змісті, суспільство функціонує як цілісний організм, тобто воно представляє не просто стихійно сформовані в процесі виробництва відносини, але містять зв'язки, що упорядковуються свідомо людьми.

Методичні вказівки до другого питання:

Функції політичної свідомості:

- пізнавально-інформаційна - пізнання світу політики, отримання політичної інформації;

- оцінна - оцінка політичної дійсності і формування політичних поглядів, переконань, позицій;
- регулятивна - регулює соціальну поведінку людей на основі сприйняття дійсності, а також на основі сукупності що виробляються їм політичних ідей, норм, уявлень і переконань;
- мобілізуюча - спонукає людей до політично орієнтованої поведінки, до участі в суспільному житті ради відстоювання своїх соціально- політичних інтересів.

Методичні вказівки до третього питання:

Масова політична свідомість в кожному суспільстві неоднакова - може бути авторитарною й демократичною. Авторитарна політична свідомість орієнтується на «сильну» політичну владу, беззаперечне підпорядкування їй, культ сили та авторитет тих, хто стоїть при владі, веде до фактичного заперечення прав громадян на реальну участь у здійсненні влади тощо. Авторитарна політична свідомість - різновид фетишизованої свідомості, що обожнює владу, сприймає її як своєрідну магічну силу, що забезпечує добробут суспільства і громадян. Авторитарна політична свідомість служить сприятливим ґрунтом для зростання культу особи глави держави, утвердження диктаторських, тиранічних режимів.

Демократична політична свідомість спирається на народовладдя, політичні свободи і рівність громадян перед законом, виборність і підзвітність перед народом органів влади, верховенство закону, а також громадянського суспільства над державою, політичний плюралізм та ін.

Багато політологів у сучасній політичній свідомості виділяють 12 типів масової політичної свідомості: ліберал-технократичний; ліберал-реформістський; лібералістський; традиціоністський; нео-консервативний; радикал-лібералістський, радикал-етатистський, право-популістський, радикал-демократичний, радикал-бунтарський, радикал-романтичний і радикал-соціалістичний. Швидкий розпад Радянського Союзу розвіяв ілюзорність стереотипу «ідейно-політична єдність радянського суспільства». Виникають незалежні держави, суспільно-політичні об'єднання громадян, політичні партії широкого спектру від край правих до край лівих тощо. Розбещування й догматизація соціалістичної ідеї в період сталінізму й застою, розрив між словом і ділом призвели до роздвоєння масової та індивідуальної політичної свідомості, виникло таке явище, як двомислення. Американський соціолог Джордж Оруелл відзначає, що двомислення означає спроможність водночас триматися двох протилежних переконань... Говорити свідому неправду і водночас в неї вірити, забути будь-який факт, що став незручним, і витягти його з забуття, ледве знов знадобився, заперечувати існування об'єктивної дійсності і враховувати дійсність, яку заперечуєш, - все це абсолютно необхідно.

Теми рефератів

1. Політичне мислення.
2. Політична ідеологія.

Література

Основна:

1. Козирев М. П. Політична психологія: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 648 с.
2. Лозинський О. М. Політична психологія: навч. посібник. 4-те вид., доп. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 251 с.
3. Скуловатова О. В. Політична психологія: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. 280 с.
4. Етнополітична культура в Україні: реалії та виклики часу. Київ: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2010. 431 с.

Допоміжна

1. Бульбенюк С. Психологічний вплив атрибутивних властивостей форм політичної влади. *Політичний менеджмент*. 2012. № 1/2 (52/53). С. 74–81.
2. Висоцький О. Психологічні детермінанти технологій легітимації політичної влади. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікація*. 2012. № 3. С. 77–83.

Тема № 5. Психологічні характеристики політичної діяльності.

Семінарське заняття на тему: Психологічні аспекти політичної орієнтації, політичної участі та політичної поведінки.

Навчальна мета заняття: розглянути й проаналізувати психологічні аспекти політичної орієнтації, політичної участі та політичної поведінки.

Кількість годин - 2 год. (денна форма навчання), - год. (заочна форма навчання).

Навчальні питання:

1. Політична орієнтація.
2. Політична соціалізація.

Методичні вказівки до першого питання: Політична орієнтація - це, з одного боку, певні словесно оформлені ідеї та цінності, з іншого - несвідомі або не цілком свідомі мотиви, які людина переживає на емоційному рівні. Політична орієнтація обумовлює політичний вибір, який залежить від сформованості особистості, рівня її соціалізації, політичної культури, а також від особливостей суспільних відносин, рівня демократизації суспільства.

Вибір може бути груповим та індивідуальним. Груповий вибір часто здійснюють автоматично, під впливом групової орієнтації, особливо на ранньому етапі соціалізації особи, за несформованої політичної культури. Такий вибір найчастіше домінує в нестабільних суспільствах, на перехідних етапах їх розвитку та існування. Індивідуальний - притаманний людині з високим рівнем соціально-психологічного, духовного розвитку, громадсько- політичної активності.

Вибір орієнтації не завжди є остаточним. Це - динамічний процес, який часто супроводжується елементами дезорієнтації або цілковитою дезорієнтацією.

Методичні вказівки до другого питання: Політична соціалізація особистості здійснюється через цілий спектр інститутів – загальноприйняті

соціальні норми, традиції, звичаї, сім'ю, а також через державні і громадські заклади та організації. Завдання, які постають перед соціальними інститутами, не постійні. Вони обумовлюються соціально-політичним замовленням певної історичної доби. Особлива ніша в процесі політичної соціалізації належить системі освіти, основним призначенням якої є попередження та корекція негативних факторів розвитку майбутнього суспільства на основі сучасних прогнозів.

Початок нового тисячоліття – це не тільки хронологічний рубіж в історії, а й час переходу до нового розуміння соціально-політичного життя, визначення нових орієнтацій і стратегій поведінки в соціально-політичному просторі. Специфіка цього переходу логічно висуває особливі вимоги й до освітянської галузі, до об'єму, різноманітності, актуальності та якості політичних знань, що їх отримує молодь в навчальних закладах, та до ціннісно-мотиваційної сфери особистості, яка формується переважно під впливом навчально-виховного процесу.

Відомий філософ, лауреат Нобелівської премії А. Тоффлер, характеризуючи постіндустріальне інформаційне суспільство, зазначає, що такі риси сучасної освіти, як суворо регламентоване життя, авторитарна роль вчителя, нехтування індивідуальністю перетворили свого часу публічну освіту на досить досконалий інструмент. Але завтрашній день вимагає не мільйонів поверхово начитаних людей, не лише одержання інформації, а й уміння оперувати нею. Перш за все студенти повинні навчитися ревізувати старі ідеї, модернізувати їх, змінювати себе.

Нова парадигма гуманізації освіти переносить акценти навчання на особистість студента та забезпечення умов його саморозкриття, на активне засвоєння ним способів пізнавальної діяльності. Освітній процес повинен відповідати потребам і запитам особистості, навчити людину оцінювати інформацію, класифікувати її, розглядати з різних точок зору і застосовувати для максимального використання знань у практичному житті.

Наприкінці 70-х років минулого століття було сформульовано уявлення про два основні типи навчання:

- підтримуюче (maintenance learning) – яке забезпечує ретрансляцію та спадковість соціокультурного та соціополітичного досвіду. Воно традиційно притаманне як шкільному, так і вузівському освітянському процесові;
- інноваційне (innovative learning) – яке стимулює і вносить інноваційні зміни в існуючу культуру та соціальне середовище. Таке навчання активує творчий пошук на основі набутого раніше досвіду і в такий спосіб збагачує суспільство новими знаннями.

Теми рефератів

1. Національний характер і типи політичних лідерів.

Література.

1. Політична діяльність Козирєв М. П. Політична психологія: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 648 с.
2. Лозинський О. М. Політична психологія: навч. посібник. 4-те вид., доп. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 251 с.

3. Скуловатова О. В. Політична психологія: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. 280 с.
4. Семенченко Ф. Г. Політична діяльність: аксіологічний вимір: монографія. Київ: «Формат», 2011. 304 с.

Допоміжна

1. Іллін Є. П. Мотивація і мотиви. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2013. 512 с.
2. Канівець Т. М., Г. С. Фесун, А. В. Гальчинська. Психологія маркетингу та реклами: навч. посібник. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. 112 с.
3. Семенченко Ф. Г. Критерії ефективності політичної діяльності. Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. 2013. 31. С. 41–62.

Тема № 6. Психологія малих груп у політиці.

Семінарське заняття на тему: Політична культура.

Навчальна мета заняття: розглянути й проаналізувати психологічні аспекти політичної культури у сучасному суспільстві.

Кількість годин - 4 год. (денна форма навчання), - год. (заочна форма навчання)

Навчальні питання:

1. Види політичної культури.
2. Політичні технології.

Методичні вказівки до першого питання:

Західні політологи відзначали, що людина здатна орієнтуватися не тільки на соціальні або національні цінності та традиції, але й на біологічні фактори, що ставлять досить жорсткі обмеження її політичним пристрастям як суб'єкту влади (що концентровано виражене, наприклад, в расистських і фашистських теоріях і цінностях). Тому-то важливо розрізнити закриті, замкнені, зорієнтовані тільки на власні, локальні зразки та норми, типи політичної культури, не здатні до скільки-небудь продуктивного обміну цінностями з іншими системами норм та орієнтацій, а також відкриті іншому культурному досвіду та спілкуванню типи політичної культури. Закриті, відкриті та інші види й типи політичної культури формуються на основі багатоканального засвоєння людиною найрізноманітнішої інформації. Американські політологи Габріель Алмонд і Сідней Верба на основі аналізу різноманітних видів політичних орієнтацій вивели три «чистих типи» політичної культури: патріархальний, підданський і активістський.

Патріархальна політична культура характеризується повною відсутністю у простих людей інтересу до політичного життя. Найближчими еквівалентами патріархальної політичної культури можна вважати політичні культури африканських племен.

Підданська політична культура відрізняється сильною орієнтацією на політичну систему та результати її діяльності, але слабкою орієнтацією на активну участь у функціонуванні політичної системи.

Активістська політична культура характеризується активною зацікавленістю громадян не тільки тим, що їм дасть політична система, політичне життя, але також і тим, що вони можуть відіграти активну роль у політичному житті.

Методичні вказівки до другого питання:

У світовому арсеналі політичних дій нагромаджено чималий досвід використання як позитивних, так і негативних засобів досягнення стратегічних цілей і реалізації завдань політики. Для підвищення ефективності політичної діяльності використовують спеціально розроблені й апробовані на практиці політичні технології.

Політична технологія — це система засобів, технік послідовного досягнення бажаного результату в тій чи іншій сфері політичної діяльності.

Відомий український політолог Д. Видрін використовує також поняття антитехнологій, звертаючись до яких суб'єкти роблять ставку на досягнення часткового або найближчого результату, тобто використовують тактичні засоби без огляду на політичну стратегію. Особливістю антитехнологій є також те, що вони виходять із парадигми незалежності політики від моралі та ґрунтуються на невдоволенні тих чи інших груп населення. Як приклад цілого "пакета" змістовних, текстуальних та інших антитехнологій, політолог називає популізм.

Характер і особливості політичних технологій зумовлені особливостями суспільства, сутністю політичного процесу як сукупності діяльності суб'єктів політики. Є декілька типологій політичних технологій, які поділяють, залежно від політичної системи і політичного режиму, на демократичні та недемократичні, базові та другорядні.

Базові політичні технології стосуються погляду, дії великих груп або й усього населення країни. Це - опитування громадської думки, референдуми, вибори.

Другорядні політичні технології - це технології розробки і прийняття політичних рішень, проведення певних політичних акцій (збори, мітинги, пікетування тощо).

Політичні технології поділяють також на загальні (стосуються максимально великої кількості громадян, суб'єктів політичного процесу) та індивідуальні (властиві окремим суб'єктам політики).

Політична діяльність на рівні владних структур виконує три основні функції: аналітичну (діагностичну), директивну (прийняття і впровадження рішень) та мобілізуючу.

Відповідно можна класифікувати політичні технології на:

- аналітичні (технології збирання й аналізу політичної інформації);
- директивні (технології прийняття політичного рішення);
- мобілізуючі (технології форсування підтримки політичного рішення значними масами населення).

Теми рефератів

1. Сучасний рівень політичної культури і політичної свідомості українства.

Література

Основна:

1. Козирев М. П. Політична психологія: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 648 с.
2. Лозинський О. М. Політична психологія: навч. посібник. 4-те вид., доп. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 251 с.
3. Скуловатова О. В. Політична психологія: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. 280 с.

Допоміжна:

1. Головатий М. Ф. Масова стихійна поведінка в дзеркалі сучасної політичної психології. Політика і духовність в умовах глобальних викликів. Політичні науки та методика викладання соціальнополітичних дисциплін. *Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 22*; відп. ред. О. В. Бабкіна. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. Спецвипуск. С. 28–34.
2. Політичні технології регулювання міжетнічної та міжконфесійної взаємодії у новітніх українських реаліях: аналітична доповідь / за ред. С. Римаренко. Київ: ППІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАП України. 2014. 188 с.

Тема № 7. Імідж політичного лідера.

Семінарське заняття на тему: Політичне лідерство.

Навчальна мета заняття: розглянути поняття політичного лідерства, дати йому визначення, з'ясувати соціально-психологічні закономірності виникнення лідерства в суспільстві та його основні функції в державі і політичній системі в цілому. Дослідити особливості функціонування інституту політичного лідерства в Україні. Проаналізувати духовно-моральні детермінанти політики та життєдіяльності особистості в системі суспільних відносин та держави.

Кількість годин - 2 год. (денна форма навчання), - год. (заочна форма навчання)

Навчальні питання:

1. Сутність, типологія та функції політичного лідерства.
2. Особливості політичного лідерства в Україні.
3. Політика і мораль. Моральні аспекти політичної діяльності особистості.

Методичні вказівки до першого питання. У цьому питанні необхідно розкрити зміст поняття політичного лідерства та охарактеризувати його типи (виходячи з таких критеріїв типізації як спосіб утвердження в групах та організаціях, спосіб легітимації влади лідера, стиль керівництва та управління, імідж і рольове призначення лідера, стиль політичної поведінки, масштаб тощо). Доречно розглянути в цьому питанні основні системи рекрутування політичних лідерів. Слід наголосити, що політичне лідерство є різновидом соціального лідерства. Розкрити причини, ознаки та функції політичного лідера. Зокрема, акцентувати увагу на значенні таких основних функцій політичного лідерства як програмна, інтегративна, управлінська, захисна, мобілізаційна, функція легітимації. Вказати на тісний взаємозв'язок природи політичного лідерства із явищем політичної еліти. Особливу увагу слід приділити основним концепціям

та теоріям політичного лідерства таким, як теорія рис, ситуативна теорія, концепція послідовників, психологічна концепція та ін. Виходячи з таких відомих стилів політичного лідерства як авторитарний, демократичний та ліберальний, - пояснити основні відмінності між поняттями «лідер» та «керівник». Слід відмітити, що крайньою, максимально завищеною оцінкою функцій і ролі політичного лідера в історії є культ особи. Частіше всього він зустрічається в авторитарних та тоталітарних суспільствах. Під кінець розгляду даного питання доречно зосередитись на загальносвітових тенденціях розвитку політичного лідерства в сучасних державах.

Методичні вказівки до другого питання. При вивченні даного питання слід розпочати із ступеня дослідження проблеми політичного лідерства в Україні, яке формується шляхом дослідження політичних теорій та практик і вивченням сукупності цивілізаційних та культурних чинників. Варто наголосити, що накопичений досвід, і насамперед український, показує наявність суттєвих особливостей у становленні, формуванні і розвитку політичного лідерства як інституції громадянського суспільства у використанні механізмів політичного керівництва. Історичний досвід, зокрема України, свідчить, що політичне лідерство є не лише впливовим чинником національного соціального та культурного розвитку, а й основою духовної безпеки людини й суспільства.

Беручи до уваги форму правління, тип партійної системи та політичної культури, особливості взаємовідносин суспільства та держави потрібно виділити національні риси та особливості формування інституту політичного лідерства в Україні. Дати характеристику політичних лідерів сучасної України, ідентифікувати їх відповідно до типології політичного лідерства. Необхідно окреслити взаємозв'язок між лідерами та політичними елітами, окремо виділивши значення політичного лідера для розвитку політичної еліти в нашій країні. Вкажіть, яким чином впливають особистості політичних лідерів на взаємодію політичних еліт в Україні.

Методичні вказівки до третього питання. При розгляді даного питання насамперед слід розглянути спільні та відмінні риси політики і моралі як форм суспільної свідомості та сфер життєдіяльності суспільства, виходячи із їх основних джерел, функцій та завдань. В цьому допоможе аналіз ключових ідей мислителів соціально-політичної думки стосовно цієї проблеми (Конфуцій, Лао-Цзи, Сократ, Платон, Аристотель, Н. Макіавеллі, Т. Гоббс, Дж. Локк, І. Кант, М. Вебер, К. Маркс, Е. Фромм та ін.). З'ясування діалектики політики і моралі припускає знання самої їх природи як явищ суспільного життя, законів і принципів функціонування політичних інститутів, своєрідності теоретичної рефлексії реальностей життя людей, таких як інтереси, мотиви, цілі, цінності. Політика здійснюється людьми, реалізується на практиці політичними діячами, лідерами. Відтак, необхідно розглянути особистісний фактор політики, як один із центральних пунктів політики і моралі. В контексті цього, доречно розглянути місце моралі в процесі політичної соціалізації особистості.

Необхідність введення моральних критеріїв в здійсненні політики диктується і окремими глобальними проблемами суспільства – екологічними

катастрофами, міжнаціональними конфліктами, постійними війнами та кровопролиттям. Відтак, існує необхідність розглянути наступні проблемні питання: гуманізація політики, політика і насильство, особливості ненасильницької політики, насилля і право, ненасильницькі способи боротьби в правовій державі тощо. Ці та інші проблеми намагається дослідити політична етика як сучасна наука та мистецтво вирішення конфліктних протиріч в політиці. Актуальним є вирішення питання співвідношення політики і моралі в Україні – наявності чи відсутності моральної кризи в сучасній українській політиці.

Додаткові завдання для підготовки до семінарського заняття:

1. Чим відрізняються системи рекрутування політичних лідерів у демократичних і недемократичних суспільствах?
2. Назвіть провідні соціально-психологічні риси, якими має бути наділений політичний лідер.
3. Порівняйте проблему лідерства в дослідженнях Н. Макіавеллі, Ф. Ніцше, Г. Тарда.
4. В чому полягає сутність «залізного закону олігархії» Р. Міхельса?
5. Існування яких аспектів політичного лідерства в Україні ви можете назвати?
6. Як співвідносяться цілі і засоби політики із основними моральними принципами?
7. Охарактеризуйте ненасильницькі способи боротьби в правовій державі.
8. Розкрийте роль та значення релігії в політичній системі України.

Література

1. Козирєв М. П. Політична психологія: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 648 с.
2. Лозинський О. М. Політична психологія: навч. посібник. 4-те вид., доп. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 251 с.
3. Скуловатова О. В. Політична психологія: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. 280 с.
4. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець, Ю. Шаповал та ін. Київ: Парламент. вид., 2011. 808 с.
5. Гошовська В. А. Політичне лідерство: навч. посібник / В. А. Гошовська, авт. кол.; за заг. ред. В. А. Гошовської, Л. А. Пашко. Київ: НАДУ, 2013. 300 с.

Допоміжна

1. Гошовська В. А., Ковбасюк Ю. В., Пашко Л. А. Керівництво та лідерство в системі державної служби: навч.-метод. посібник. Київ: НАДУ, 2011. 144 с.
2. Рак О. Особливості природи формування особистісного політичного іміджу політика перед виборами. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікація*. 2012. № 4. С. 103–108.

Тема № 8. Методи психологічного втручання у політику.

Семінарське заняття на тему: Психологія і класифікація маніпулятивних методів в виборчих компаніях.

Навчальна мета заняття: Оволодіти знаннями про методи впливу на суспільну думку та маніпуляції при її формування.

Кількість годин - 2 год. (денна форма навчання), 2 - год. (заочна форма навчання).

Навчальні питання:

1. Маніпуляції з реєструванням кандидатів, партій, блоків.
2. Технології фальсифікації результатів виборів, порушення правил фінансування
3. Маніпуляції з опонентом (тиск на кандидата, зрив виборчої діяльності кандидата).

Методичні вказівки до першого питання:

Політична маніпуляція – це система засобів ідеологічного і духовно-психологічного впливу на масову свідомість із метою нав'язати певні ідеї, цінності. Під маніпулюванням в більшості випадків слід розуміти психічний вплив, який здійснюється таємно, а отже, і на шкоду тим особам, на яких воно спрямоване. Маніпуляція – це приховане управління свідомістю, факт якого не повинен бути помічений об'єктом маніпуляції. Метою політичного маніпулювання є отримання, реалізація та збереження влади. Маніпулювання має своїм завданням змінити думки, цілі людини в потрібному для певної політичної сили напрямку. Г. Шиллер зауважує, що для досягнення успіху маніпуляція повинна залишатися непомітною. Успіх маніпуляції гарантований, коли той, ким маніпулюють, вірить у те, що все, що відбувається, природно і неминуче. Для маніпуляції потрібна фальшива дійсність, в якій її присутність не буде відчуватися.

Виборець може стикнутися із низкою політичних маніпулювань:

- 1) обіцянками різних нереальних для виконання соціальних вигод, переваг, виголошуванням безвідповідальних заяв, які в майбутньому не планується виконувати;
- 2) спотворенням фактів, перекручуванням дійсності (особливо в ЗМІ, створених спеціально під певного кандидата) з метою переслідування інтересів тієї чи іншої політичної сили;
- 3) маніпулюванням рейтингами соціологічних опитувань (часто рейтинги кандидатів шляхом замовлених соціологічних опитувань цілеспрямовано «роздуваються» з метою створення образу, привабливого для виборця, аби переконати у популярності політичної сили);
- 4) пошуком та викриттям винних, ворогів, боротьба з якими нібито поліпшить існуюче становище;
- 5) створенням політичних міфів;
- 6) використанням адміністративного ресурсу.

Методичні вказівки до другого питання:

Купівля голосів. Із масовою скупкою ми стикнулися ще на старті виборчої кампанії. Усім бажаним роздавалися продуктові набори вартістю приблизно

400 гривень. Тим, хто отримав такий продовольчий пайок пропонувалося стати "десятьниками" і взяти на список 10 бажаючих отримати подарунок до виборів і 200 гривень уже після голосування. Десятьнику за таку роботу обіцялося 800 гривень премії.

По ходу виборчої кампанії затримувалися автомобілі із пайками і агітпродукцією, встановлювалися конкретні причетні особи. Та судові позови і звернення у міліцію або не приймалися взагалі, або не задовольнялися.

«Каруселі». Люди без прописки на окрузі «кружляли» дільницями із самого ранку, що стало новизною – раніше такі речі запускалися в другій половині дня.

Вони організованою колоною заходили на дільницю та отримували бюлетені у наперед визначених осіб. За правило, залучені в схему члени комісій у кількості 2-х осіб сиділи першими зліва. Голосуючі мали при собі корінці «поіменне голосування», завчасно отримані від «бригадирів».

Відео-спостереження. Водночас на усіх великих виборчих дільницях були встановлені відео-камери, які направлялися на виборчі скриньки. Камери встановлювалися або усним рішенням голів комісій, або протоколами більшості членів ДВК, чи іншим чином.

За камерами закріплювалися конкретні відповідальні хлопці кремезної статури. Усі звернення спостерігачів чи членів комісій від опозиції прибрати камери, чи не вести зйомку процесу голосування залишалися без розгляду.

Лише в окремих випадках вдавалося «переконувати» голів ДВК діяти в рамках закону та не перешкоджати роботі спостерігачів, яких просто не бажали допускати до відео-камер.

За які кошти придбана апаратура, і куди відправлено відео досі залишається відкритим питанням.

Роль відео-фіксації наступна: особи, котрі продали свій голос за пайок та «карусельники», організовано заходили на дільницю, отримували бюлетені та демонстрували на камеру, що проголосували «вірно».

Окрім цього, було встановлено наявність мережі Wi-Fi на низці дільниць із назвами на зразок «D-100». Запитання про походження мережі викликало паніку у голів ДВК.

Той факт, як оперативно виводилися «неугодні» люди із дільниці, наштовхує на думку про пряму онлайн-трансляцію із місця подій та координацію процесу з кабінетів.

Видача грошей під дільницею. Особи, котрі проголосували «вірно» отримували кошти прямо у білий день за метрів 200-300 від дільниць «під список» (ВІДЕО). Десятьниками, котрі видавали гроші, працювали і юні дівчата, і вчителі, лікарі, пенсіонери, і навіть працівники правоохоронних органів у відставці.

Контроль за комісіями. Звісно ж, кандидати не від влади вщент програли жеребкування і дільничні виборчі комісії були із самого початку сформовані під провладного кандидата.

А після зняття із виборів Віктора Романюка, представникам від опозиції, немало-небагато 405 осіб за квотою 3-х парламентських партій, пропонувалося по 2 000 гривень за «НЕ бачення та НЕ втручання у процес».

До честі, погодилися на таке далеко не всі і багато хто повідомив про спроби підкупу. Проте були комісії, де були «заряджені» фактично усі члени ДВК. Головну роль у роботі на дільницях відводилася головам ДВК. Саме вони в день виборів визначали відповідальних за обслуговування «продажних виборців», визначали відповідальних за відео-фіксацію та давали вказівки... правоохоронцям (!!!) про видалення неугодних осіб із дільниць.

Підписування пустих протоколів та перекодування бюлетенів. Були зафіксовані і старі добре перевірені методи – підписування членами комісій пустих протоколів для подальшого заповнення потрібними цифрами.

Зокрема, один такий факт вдалося «в живу» зафіксувати журналістам центральних телеканалів. У відповідь голова ДВК нахабно підтвердив даний факт, хизуючись безкарністю.

Також зафіксовані факти перекидання бюлетенів під час підрахунку на користь провладного кандидата із купки голосів за опонентів.

Звісно ж, голосували за владу поголовно пацієнти психікарні та на інших спец дільницях – та тим уже нікого не здивуєш.

Також вкидалися пачками бюлетені наперед винесені для заповнення за межі дільниці.

Задіяння державних органів та правоохоронців. Були випадки, коли піймані «на гарячому» «карусельники» тікали за шлагбаум на територію державних органів та установ, як-то лікарні.

А правоохоронці, м'яко кажучи, не охоче реагували на фіксацію фальсифікацій.

Доводилося чути таке пояснення від офіцерів: «мені голова ДВК не давав вказівки і взагалі ми реагуємо тільки на бійки».

І навіть, коли працівники міліції приїжджали на виклик, то, як правило, безперешкодно відпускали фальсифікаторів, незважаючи на наявні докази скупки.

«Десятники» та «бригадири» повторно запускалися в роботу. Більше того, проти членів нашої команди оперативно «бралися в роботу» заяви від пійманих фальсифікаторів про, начебто, грабіж, крадіжку касового апарату, фізичне перешкоджання діяльності членів ДВК тощо.

План «Б». У нас була оперативна інформація, що у випадку недостаті і такого потужного арсеналу фальсифікацій протоколи переписуватимуться у автобусах по дорозі в ОВК. В такі пересувні пункти протоколи ДВК мали доставлятися по точкам локації від 5-10 дільниць.

Методичні вказівки до третього питання: Маніпуляції з опонентом передбачають наступні дії:

- а) тиск на кандидатів – погрози кандидату чи членам його сім'ї;
- б) зрив виборчої кампанії кандидата-конкурента;
- в) створення перешкод для виготовлення та розповсюдження агітаційних матеріалів, включаючи знищення друкованої продукції конкурента;
- г) створення перешкод для публічних виступів;
- д) створення перешкод в роботі виборчого штабу;
- е) реєстрація та розкручування однойменних блоків, кандидатів-«тезок»

(«двійників»).

Теми рефератів

1. Агітація і контрпропаганда в контексті маніпулятивних методів (агітація з порушенням закону, девізи і слогани контрпропаганди, поширення слухів, рейтинг-технології).

2. Психоманіпуляції (залякування виборців, шокуючі повідомлення, емоційний вплив, інформаційне дозування, використання НЛП, прийомів блефу і напівблефу в пропаганді, використання блефу з НЛП)

Література

Основна

1. Філософія і психологія публічної влади: монографія / В. Б. Дзюндзюк, Б. В. Дзюндзюк, О. І. Козлов, О. В. Котуков й ін.; за заг. ред. В. Б. Дзюндзюка. Харків: Вид-во «Магістр». 2015. 392 с.

2. Науково-практична конференція «Ідеологія в сучасному світі», 19–20 жовт. 2011 р.: матер. доп. і вист. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. 223 с.

3. Карлова В. Проблеми формування загальнонаціональної ідеології в Україні. *Демократичне врядування: науковий вісник*. Львів, 2010. Вип. 6. С. 17–24.

4. Краснокутський О. В. Генеза проблеми формування ідеології державотворення у період Нового часу. *Гілея*. 2013. № 5. С. 390–395.

5. Радченко Л. М. Групи інтересів та їх вплив на політичний процес. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2011. С. 47–52.

6. Денисюк С. Г. Конспект лекцій з дисципліни «Комунікологія» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://lektsii.org/5-6747.html>.

7. Кедик В. С. Інтернет-медіа в комунікативному середовищі політичної системи України. *Гілея*. 2012. № 6. С. 655–659.

8. Морарь М. В. Політична комунікація в іміджмейкерстві партійного лідера. *Гілея: науковий вісник*. 2014. Вип. 81. С. 329–333.

9. Почобцов Г. Сучасні інформаційні війни. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2015. 497 с.

10. Чорна Н. В., Авксентьева Т. Г. Тенденції в розвитку політичної комунікації в інформаційному суспільстві. *Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. 2010. № 88. С. 46–52.

11. Шиманова О. Теоретичні основи дослідження політичної комунікації [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/25344/30-shimanova.pdf?sequence=1>.

12. Акайомова А. Політична реклама як процес комунікації. *Віче*. 2011. № 6 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/2468/>

13. Баршиполець О. Т. Брехня в інформаційному просторі та міжособовій комунікації: монографія / НАПН України, Інст-т соц. та політ. психології. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 648 с.

Допоміжна

1. Філософія і психологія публічної влади: монографія / В. Б. Дзюндзюк, Б. В. Дзюндзюк, О. І. Козлов, О. В. Котуков й ін.; за заг. ред. В. Б. Дзюндзюка. Харків: Вид-во «Магістр». 2015. 392 с.
2. Науково-практична конференція «Ідеологія в сучасному світі», 19–20 жовт. 2011 р.: матер. доп. і вист. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. 223 с.
3. Карлова В. Проблеми формування загальнонаціональної ідеології в Україні. *Демократичне врядування: науковий вісник*. Львів, 2010. Вип. 6. С. 17–24.
4. Краснокутський О. В. Генеза проблеми формування ідеології державотворення у період Нового часу. *Гілея*. 2013. № 5. С. 390–395.
5. Радченко Л. М. Групи інтересів та їх вплив на політичний процес. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін*. 2011. С. 47–52.
6. Денисюк С. Г. Конспект лекцій з дисципліни «Комунікологія» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://lektsii.org/5-6747.html>.
7. Кедик В. С. Інтернет-медіа в комунікативному середовищі політичної системи України. *Гілея*. 2012. № 6. С. 655–659.
8. Морарь М. В. Політична комунікація в іміджмейкерстві партійного лідера. *Гілея: науковий вісник*. 2014. Вип. 81. С. 329–333.
9. Почобцов Г. Сучасні інформаційні війни. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2015. 497 с.
10. Чорна Н. В., Авксентьева Т. Г. Тенденції в розвитку політичної комунікації в інформаційному суспільстві. *Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. 2010. № 88. С. 46–52.
11. Шиманова О. Теоретичні основи дослідження політичної комунікації [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/25344/30-shimanova.pdf?sequence=1>.
12. Акайомова А. Політична реклама як процес комунікації. *Віче*. 2011. № 6 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/2468/>
13. Баршиполець О. Т. Брехня в інформаційному просторі та міжособовій комунікації: монографія / НАПН України, Інст-т соц. та політ. психології. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 648 с.

Тема № 9. Психологія управління натовпом.

Семінарське заняття на тему: Психологічні аспекти політичної орієнтації, участі та поведінки.

Навчальна мета заняття: розглянути й проаналізувати психологічні аспекти політичної поведінки у сучасному суспільстві.

Кількість годин - 2 год. (денна форма навчання), - год. (заочна форма навчання).

Навчальні питання:

1. Політична орієнтація як складне соціально-психологічне утворення.

2. Основні підходи до детермінації політичного вибору, їх сутність.
3. Політична участь і поведінка: особливості та основні типи.

Методичні вказівки до першого питання:

Беручи участь у політиці, людина переважно керується двома мотивами: альтруїстичним (удосконалити суспільне життя усіх, зробити його кращим); егоїстичним (здобути владу, популярність, розбагатіти). Більшість політиків демонструють перше і намагаються приховати друге, особливо на початку політичної діяльності.

Мотиви детермінують, визначають мету і програму політичної діяльності. І мета, і програма також можуть бути помітно вираженими альтруїстичними або егоїстичними.

Мотивувальним фактором політичної діяльності є потреба або потреби у самовираженні, самореалізації, визнанні, свободі, самозабезпеченні, владі, звеличенні та ін. Як правило, потреби тісно взаємопов'язані, взаємозалежні. Щоб зрозуміти справжню мету політичної діяльності будь-якого суб'єкта політики, передбачити її результат, потрібно

уважно проаналізувати характер і особливості потреб, які спонукали його до такої діяльності.

Політична орієнтація, як уже зазначалося, є складним соціально-психологічним утворенням. З одного боку, маємо певні словесно оформлені ідеї та цінності, а з іншого - несвідомі або не зовсім усвідомлені мотиви і переваги, які людина переживає на емоційному рівні.

Політична орієнтація зумовлює політичний вибір. Робити вибір важко, оскільки він залежить не лише від сформованості особи, рівня її соціалізації, політичної культури, а й від особливостей суспільних відносин, рівня демократизації суспільства.

Вибір може бути груповим та індивідуальним. Перший часто робиться автоматично, під впливом групи, особливо на етапі ранньої соціалізації особи в разі її низької політичної культури, другий властивий для людини з високим рівнем соціально-психологічного, духовного розвитку громадсько- політичної активності.

Груповий вибір, як і групові політичні орієнтації, їх швидка зміна найчастіше спостерігаються в нестабільних суспільствах, на перехідних етапах їх розвитку та існування.

Вибір орієнтації далеко не завжди є визначеним і остаточним. Це динамічний процес, який часто супроводжується сумнівами або пов'язаний з цілковитою дезорієнтацією.

Загалом виокремлюють чотири основних підходи до детермінації політичного вибору: ситуаційний, соціологічний, маніпулятивний та індивідуально-психологічний.

Ситуаційний підхід базується на тому, що будь-яка політична орієнтація є не що інше, як реакція на конкретно-історичну ситуацію.

Соціологічний підхід спрямований на аналіз взаємозалежності між індивідуальним і груповим політичним вибором відповідно до тих соціально-політичних обставин, ситуації, що склалися в суспільстві, в яких перебувають

конкретні соціальні групи або окремі особистості.

Маніпулятивний підхід, як правило, обґрунтовують тим, що люди нібито роблять відповідний вибір у результаті їх психолого-політичної «обробки» ззовні, впливу на них, а то і просто маніпуляцій. При цьому активно використовуються різноманітні політичні, психологічні комунікації і технології як засіб своєрідного психологічного політичного впливу.

В умовах інтенсивного розвитку, вдосконалення засобів масової інформації, підвищення ролі засобів зв'язку з громадськістю у політичному житті людей маніпулятивний підхід відіграє неабияку роль у виборі та формуванні громадської думки взагалі, особливо у нестабільних суспільствах з недостатньо розвиненими демократичними засадами.

Методичні вказівки до другого питання:

Політичне рішення - невід'ємна складова політичного процесу і результат будь-яких попередніх дій. Політичне рішення - процес, у якому елементи структури, розвиваючись послідовно, передають накопичену інформацію та вироблені команди один одному. Політичне рішення є елементом політичного процесу і не може перебувати в статичному стані. Прийняття політичних рішень завжди зумовлене різноманітними інтересами, як-то: національними інтересами або інтересами народу; інтересами класів, соціальних груп, партій, інших організацій; особистісними інтересами та інтересами різних сил поза межами країни. При цьому загальнонаціональні інтереси можуть бути і є визначальними лише в стабільному суспільстві, де такі інтереси визначені й визнаються більшістю елементів і структур політичної системи. Підготовка і прийняття політичного рішення - процес реалізації політичної мети на основі обробки нагромадженої інформації. Класифікація політичних рішень. Політичні рішення класифікують за різними критеріями, за їх спрямованістю на розв'язання конкретної проблеми:

- рішення правильне - проблема розв'язується в напрямі наближення до мети;
- рішення нейтральне - проблема залишається на тому самому рівні;
- рішення неправильне - проблема загострюється, загальна політична ситуація погіршується.

Політичні рішення кваліфікують як правові та неправові. У першому випадку це рішення, прийняті згідно з демократичними засадами Конституції, законами та розпорядчими актами, що діють у державі, у другому - прийняті всупереч їм. Політичні рішення кваліфікують також на основі суб'єктно-об'єктних відносин. При цьому суб'єкт влади може під час прийняття рішення одночасно бути і його об'єктом. Так, Верховна Рада України приймає певні рішення щодо організації власної діяльності, що цілком природно і необхідно. Політичні рішення класифікують за змістом, тобто залежно від того, наскільки прийняті рішення охоплюють політичні відносини. Залежно від поставленої мети вирізняють політичні рішення:

- постановчі;
- регулятивні;
- контрольні;

- організаційні.

Можна кваліфікувати політичні рішення як:

- значущі. Ці рішення найчастіше загальнодержавного, загальнонаціонального значення і ваги, які стосуються інтересів більшості соціальних груп, класів, суб'єктів політики;
- чергові. Такі рішення приймаються зазвичай у стабільних суспільствах задля підтримки, регулювання владних відносин, насамперед щодо правлячих політичних сил, груп, блоків. Найчастіше такі рішення передбачають внесення певних (не дуже істотних) змін до законів, інших нормативних актів, що посилюють стабільність у державі;
- нейтральні. Такі рішення часто називають косметичними, які лише задовольняють громадську думку, обслуговують внутрішньополітичні, незначні проблеми і питання. Вирішального, істотного значення для функціонування держави, правлячої політичної влади вони, звичайно, не мають.

Методичні вказівки до третього питання:

Політична участь. Політичні процеси абсолютно неможливі без відповідної участі в них різноманітних суб'єктів цього процесу. Таку участь називають політичною. Політична участь - втягнення (залучення) членів соціально-політичної спільноти в існуючі в ній політичні відносини і структуру влади. Конкретніше політичну участь розглядають як участь громадян у певних справах держави. Розглянемо найпоширеніші концепції, що пояснюють причини політичної участі.

Типи та форми політичної поведінки. Виокремлюють два основних типи політичної поведінки: закритий і відкритий. Для закритого типу характерна політична бездіяльність, або так звана нульова політична активність. Причина такої бездіяльності полягає в тому, що окремі люди реально не можуть займатися політичною діяльністю, не мають для цього відповідних можливостей. Зрештою, на перешкоді політичній діяльності можуть стати і апатія (відсутність інтересу до політичної діяльності), і аномія, тобто такий стан психіки людини, коли вона відчуває, що фактично політичне життя проходить повз неї. Участь у політичній діяльності залежить також від матеріальних, соціально-культурних і політико-правових умов, що існують у суспільстві. Політична бездіяльність - складне й неоднозначне явище, значною мірою зумовлене особистісними рисами і характеристиками людини. Для відкритого типу здебільшого властива вмотивована, цілеспрямована, раціональна, відповідно психологічно й емоційно зумовлена політична діяльність. Великого значення у контексті політичної психології набувають психологічні складові політичної поведінки людей, а отже, й політиків. Загалом психологи вирізняють три форми вияву активності людини: інстинктивну, навичкову та розумову. Відповідно до цієї класифікації розглядають і різновиди політичної поведінки. Фактично в політиці виявляються усі людські інстинкти: самозбереження, жорстокість, агресія, насилля, солідарність та ін.

Теми рефератів

1. Політичне лідерство як психологічний феномен.
2. Психологія особистості політичного діяча.

Література Основна

1. Козирєв М. П. Політична психологія: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 648 с.
2. Лозинський О. М. Політична психологія: навч. посібник. 4-те вид., доп. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 251 с.
3. Скуловатова О. В. Політична психологія: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. 280 с.
4. Бульбенюк С. Психологічний вплив атрибутивних властивостей форм політичної влади. *Політичний менеджмент*. 2012. № 1/2 (52/53). С. 74–81.
5. Висоцький О. Психологічні детермінанти технологій легітимації політичної влади. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікація*. 2012. № 3. С. 77–83.

Допоміжна

1. Шевчук П. Роль політичного класу та політичної еліти у розбудові держави. *Ефективність державного управління*. зб. наук. праць. 2015. Вип. 42. С. 29–38.
2. Висоцький О. В. Політична влада в Україні: проблеми легітимації та модернізації: монографія. Дніпропетровськ: Інновація, 2012. 130 с.
3. Філософія і психологія публічної влади: монографія / В. Б. Дзюндзюк, Б. В. Дзюндзюк, О. І. Козлов, О. В. Котуков й ін.; за заг. ред. В. Б. Дзюндзюка. Харків: Вид-во «Магістр». 2015. 392 с.
4. Головатий М. Ф. Масова стихійна поведінка в дзеркалі сучасної політичної психології. *Політика і духовність в умовах глобальних викликів. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова*. Серія 22; відп. ред. О. В. Бабкіна. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. Спецвипуск. С. 28–34.

Тема №10. Лідерство та вождізм.

Навчальна мета заняття: розглянути поняття політичного лідерства, дати йому визначення, з'ясувати соціально-психологічні закономірності виникнення лідерства в суспільстві та його основні функції в державі і політичній системі в цілому. Дослідити особливості функціонування інституту політичного лідерства в Україні. Проаналізувати духовно-моральні детермінанти політики та життєдіяльності особистості в системі суспільних відносин та держави.

Кількість годин - 2 год. (денна форма навчання), - год. (заочна форма навчання)

Теми рефератів

1. Політична харизма та політичний імідж у професійній діяльності політика.
2. Образ політичного лідера України.

3. Особливості політичної соціалізації в сучасній Україні.
4. Культ особи в політиці.
5. Популізм і лідерство.

Завдання для самостійного вивчення:

1. Наведіть різні визначення політичного лідера.
2. Охарактеризуйте типи і стилі політичного лідерства.
3. Проаналізуйте основні теорії і концепції політичного лідерства.
4. Дослідите особливості функціонування інституту політичного лідерства в Україні.
5. Розгляньте систему рекрутування політичних лідерів.
6. Порівняйте функції політичного лідера в тоталітарному та демократичному суспільстві.
7. Проаналізуйте роль та значення культу особи в історії української політики.
8. Окресліть взаємозв'язок між лідером та політичною елітою країни.
9. Розкрийте сутність терміну «маківеалізм».
10. В чому, на Вашу думку, може проявлятися гуманізація політики.

Практичні завдання:

1. Змалюйте образ політичного лідера європейської країни.
2. З допомогою таблиці «Мотивація влади і тип особи» спробуйте охарактеризувати домінуючі мотиви в поведінці відомих Вам українських політичних лідерів.

Домінуюча потреба	Відношення до влади	Умовне позначення типу особи
Потреба в свободі	Влада як прагнення незалежності і самостійності	Нонконформіст
Гедоністичні потреби	Влада як джерело матеріального достатку та інших особистих вигід	Конформіст
Потреба в самоствердженні	Влада як домінування, панування над іншими, джерело престижу, високого статусу, слави	Диктатор
Потреба в самовираженні	Влада як гра	Авантюрист
Потреба бути особистістю	Влада як служіння людям, суспільству	Демократ

3. Напишіть есе на тему «Образ політичного лідера майбутнього України».
4. Прокоментуйте цитату Г. Спенсера: «Поклоніння героям більш за все розвинуто там, де найменше розвинуто поклоніння свободі»

5. Опишіть досвід європейських країн у подоланні олігархізації політики.

Література

Основна:

1. Козирєв М. П. Політична психологія: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 648 с.
2. Лозинський О. М. Політична психологія: навч. посібник. 4-те вид., доп. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 251 с.
3. Скуловатова О. В. Політична психологія: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. 280 с.
4. Тарасов С. Ю. Політична маніпуляція як феномен у політичному аспекті. *Наукові праці МАУП*. 2013. Вип. 4. С. 67–71.
5. Бедрак Н. М. Лобістська діяльність як складова процесу політичного представництва. *Молодий вчений*. 2015. № 10 (25). С. 204–207.
6. Гошовська В. А. Політичне лідерство: навч. посібник / В. А. Гошовська, авт. кол.; за заг. ред. В. А. Гошовської, Л. А. Пашко. Київ: НАДУ, 2013. 300 с.

Допоміжна

1. Керівництво та лідерство в системі державної служби: навч.-метод. посібник / В. А. Гошовська, Ю. В. Ковбасюк, Л. А. Пашко. Київ: НАДУ, 2011. 144 с.
2. Авер'янова Н. Сучасна політична еліта: перспективи розвитку. *Ефективність державного управління*: зб. наук. праць. 2015. Вип. 42. С. 29–38.
3. Козловець М. А. Політична еліта як чинник цивілізаційного поступу України. *Наукові праці МАУП*. 2014. Вип. 1. С. 20–26.
4. Олещенко В. Політичні еліти: особливості формування у період незалежності України. *Вісник національної академії державного управління при Президенті України*. 2012. Вип. 3. С. 175–182.
5. Політика в особах / за заг. ред. Ф. Рудича. Київ.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 398 с.
6. Рибалка С. В. Якісні параметри регіональної політичної еліти в контексті державного будівництва: на прикладі сучасної України. *Гілея*. 2015. № 6. С. 391–395.

4. Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна:

8. Рекомендована література (основна, допоміжна), інформаційні ресурси в Інтернеті

Основна:

1. Арабчук Я. Роль політичних партій в соціалізації особистості. *Гілея*: науковий вісник. Вип. 74. Київ, 2013. С. 209–213.
5. Бедрак Н. М. Лобістська діяльність як складова процесу політичного представництва. *Молодий вчений*. 2015. № 10 (25). С. 204–207.

6. Бульбенюк С. Психологічний вплив атрибутивних властивостей форм політичної влади. *Політичний менеджмент*. 2012. № 1/2 (52/53). С. 74–81.
7. Висоцький О. Психологічні детермінанти технологій легітимації політичної влади. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікація*. 2012. № 3. С. 77–83.
8. Гошовська В. А. Політичне лідерство: навч. посібник / В. А. Гошовська, авт. кол.; за заг. ред. В. А. Гошовської, Л. А. Пашко. Київ: НАДУ, 2013. 300 с.
9. Гошовська В. А., Ковбасюк Ю. В., Пашко Л. А. Керівництво та лідерство в системі державної служби: навч.-метод. посібник. Київ: НАДУ, 2011. 144 с.
10. Етнополітична культура в Україні: реалії та виклики часу. Київ: ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2010. 431 с.
11. Жадан І. В. Методологічні засади дослідження взаємодії суб'єктів політичної соціалізації як чинника структурування політичної картини світу студентської молоді. Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави: зб. наук. праць. Київ: Міленіум, 2011. Вип. 12 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/ujrn/Soc_Gum/ppp/2011_12/Zhadan.htm.
12. Жадан І. В. Механізми політичної соціалізації молоді в умовах модернізації освіти / І. В. Жадан // Наукові студії із соціальної та політичної психології: зб. наук. праць. Київ: Міленіум, 2011. Вип. 28 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/ujrn/Soc_Gum/Nsspp/2011_28/Zhadan.htm.
13. Канівець Т. М., Фесун Г. С., Галичанська А. В. Психологія маркетингу та реклами: навч. посіб. Чернівці: Чернівецький національний ун-т, 2015. 112 с.
14. Карлова В. Проблеми формування загальнонаціональної ідеології в Україні. *Демократичне врядування: Науковий вісник*. Львів, 2010. Вип. 6. С. 17–24.
15. Козирєв М. П. Політична психологія: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2018. 648 с.
16. Корнієнко В. О., Добіжа В. В. Формування політичної культури сучасної владної еліти в Україні: монографія. Вінниця: ВНТУ, 2010. 160 с.
17. Краснокутський О. В. Генеза проблеми формування ідеології державотворення у період Нового часу. *Гілея*. 2013. № 5. С. 390–395.
18. Лозинський О. М. Політична психологія: навч. посібник. 4-те вид., доп. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 251 с.
19. Оверченко А. І., Кашуба В. С. Використання засобів впливу у політичній агітації. *Практична психологія та соціальна робота*. 2013. № 12. С. 61–68.
20. Отрешко В. Ідеологія як складова державотворення. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікація*. 2013. № 1. С. 99–107.

20. Півнева Л. М. Трансформація політичної свідомості в контексті модернізації політичної системи й українські реалії [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.
21. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець, Ю. Шаповал та ін. Київ: Парламент. вид., 2011. 808 с.
22. Поснова Т. П. Політична соціалізація студентської молоді: психологічний дискурс / [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.rusnauka.com/21_NNP_2010/Psihologia/70699.doc.htm.
23. Постол О. Посткласичні ідеологічні трансформації: монографія. Київ: ВЦ «Академія», 2015. 288 с.
24. Рудакевич О. М. Національна політична культура: теорія, методологія, український досвід: монографія. Тернопіль: ТНЕУ, вид-во «Екон. думка», 2010. 456 с.
25. Семенченко Ф. Г. Політична діяльність: аксіологічний вимір: монографія. Київ: «Формат», 2011. 304 с.
26. Скуловатова О. В. Політична психологія: навч. посібник для студ. вищ. навч. закл. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2013. 280 с.
27. Тарасов С. Ю. Політична маніпуляція як феномен у політичному аспекті. *Наукові праці МАУП*. 2013. Вип. 4. С. 67–71.
28. Царенко О. О. Роль засобів масової комунікації в політичній соціалізації особистості. *Гілея: науковий вісник*. Вип. 52. Київ, 2012. С. 463–469.
29. Швалб Ю. М. Психологічні моделі соціалізації особистості. *Актуальні проблеми психології*. 2015. Т. 7. Вип. 38. С. 503–517.

Допоміжна:

1. Авер'янова Н. Сучасна політична еліта: перспективи розвитку. *Ефективність державного управління: зб. наук. праць*. 2015. Вип. 42. С. 29–38.
2. Акайомова А. Політична реклама як процес комунікації. Віче. 2011. № 6 [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/2468>.
3. Баршиполець О. Т. Брехня в інформаційному просторі та міжособовій комунікації: монографія / НАПН України, Інст-т соц. та політ. психології. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 648 с.
3. Бульбенюк С. Психологічний вплив атрибутивних властивостей форм політичної влади. *Політичний менеджмент*. 2012. № 1/2 (52/53). С. 74–81.
4. Висоцький О. В. Політична влада в Україні: проблеми легітимації та модернізації: монографія. Дніпропетровськ: Інновація, 2012. 130 с.
5. Висоцький О. Психологічні детермінанти технологій легітимації політичної влади. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікація*. 2012. № 3. С. 77–83.
6. Головатий М. Ф. Масова стихійна поведінка в дзеркалі сучасної політичної психології. Політика і духовність в умовах глобальних викликів. Політичні науки та методика викладання соціальнополітичних дисциплін. Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова. Серія 22; відп. ред. О. В. Бабкіна. Київ: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2014. Спецвипуск. С. 28–34.

7. Денисюк С. Г. Конспект лекцій з дисципліни «Комунікологія» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://lektsii.org/5-6747.html>.
8. Іллін Є. П. Мотивація і мотиви. Тернопіль: Навчальна книга. Богдан, 2013. 512 с.
9. Канівець Т. М., Г. С. Фесун, А. В. Гальчинська. Психологія маркетингу та реклами: навч. посібник. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. 112 с.
10. Кедик В. С. Інтернет-медіа в комунікативному середовищі політичної системи України. Гілея. 2012. № 6. С. 655–659.
11. Керівництво та лідерство в системі державної служби: навч.-метод. посібник / В. А. Гошовська, Ю. В. Ковбасюк, Л. А. Пашко. Київ: НАДУ, 2011. 144 с.
12. Карлова В. Проблеми формування загальнонаціональної ідеології в Україні. Демократичне врядування: Науковий вісник. Львів, 2010. Вип. 6. С. 17–24.
13. Козловець М. А. Політична еліта як чинник цивілізаційного поступу України. Наукові праці МАУП. 2014. Вип. 1. С. 20–26.
14. Колодій А. Так звані нові партії практично нічим не відрізняються від старих. Національна безпека і оборона. 2015. № 6–7. С. 79–81.
15. Краснокутський О. В. Генеза проблеми формування ідеології державотворення у період Нового часу. Гілея. 2013. № 5. С. 390–395.
16. Морарь М. В. Політична комунікація в іміджмейкерстві партійного лідера. Гілея: науковий вісник. 2014. Вип. 81. С. 329–333.
17. Науково-практична конференція «Ідеологія в сучасному світі», 19–20 жовт. 2011 р.: матер. доп. і вист. Київ: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2011. 223 с.
18. Олещенко В. Політичні еліти: особливості формування у період незалежності України. Вісник національної академії державного управління при Президентові України. 2012. Вип. 3. С. 175–182.
19. Отрешко В. Ідеологія як складова державотворення. Освіта регіону: політологія, психологія, комунікація. 2013. № 1. С. 99–107.
20. Півнева Л. М. Трансформація політичної свідомості в контексті модернізації політичної системи й українські реалії [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.
21. Політика в особах / за заг. ред. Ф. Рудича. Київ.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 398 с.
22. Політичні технології регулювання міжетнічної та міжконфесійної взаємодії у новітніх українських реаліях: аналітична доповідь / за ред. С. Римаренко. Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2014. 188 с.
19. Почобцов Г. Сучасні інформаційні війни. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2015. 497 с.
20. Радченко Л. М. Групи інтересів та їх вплив на політичний процес. Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 22. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2011. С. 47–52.

21. Рак О. Особливості природи формування особистісного політичного іміджу політика перед виборами. *Освіта регіону: політологія, психологія, комунікація*. 2012. № 4. С. 103–108.
22. Рибалка С. В. Якісні параметри регіональної політичної еліти в контексті державного будівництва: на прикладі сучасної України. *Гілея*. 2015. № 6. С. 391–395.
27. Семенченко Ф. Г. Критерії ефективності політичної діяльності. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2013. 31. С. 41–62.
28. Требін М. П. Політична культура владної еліти України в умовах розбудови демократичної правової держави. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. праць / за ред. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, О. Г. РОМАНОВСЬКОГО*. Харків: НТУ «ХПІ», 2010. Вип. 26 (30). С. 110–118.
29. Філософія і психологія публічної влади: монографія / В. Б. Дзюндзюк, Б. В. Дзюндзюк, О. І. Козлов, О. В. Котуков й ін.; за заг. ред. В. Б. Дзюндзюка. Харків: Вид-во «Магістр», 2015. 392 с.
30. Чорна Н. В., Авксентьева Т. Г. Тенденції в розвитку політичної комунікації в інформаційному суспільстві. *Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна*. 2010. № 88. С. 46–52.
1. Шевчук П. Роль політичного класу та політичної еліти у розбудові держави. *Ефективність державного управління*. зб. наук. праць. 2015. Вип. 42. С. 29–38.
2. Шиманова О. Теоретичні основи дослідження політичної комунікації [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dspace.nbu.gov.ua/bitstream/handle/123456789/25344/30-shimanova.pdf?sequence=1>.

Інтернет ресурси

1. Пошукова система Google Scholar <http://scholar.google.com/>
2. Пошукова система Springer <https://link.springer.com/>
3. Пошукова система Scirus <https://www.elsevier.com/>
4. Пошукова система Google books <https://books.google.com/>
5. Пошукова система DOAJ <https://www.doaj.org/>
6. Пошукова система DOAB <https://www.doabooks.org/>
7. Пошукова система SpringerOpen <https://www.springeropen.com/>
8. Система пошуку наукової інформації у відкритих архівах України (SSM) <https://oai.org.ua/>